هەینی (الجمعة)

بەشی سێ یەم

ووتاری هەینی

حوکمەکەی:

جەماوەری زانایان بۆ ئەوە چوون کە ووتاری هەینی واجبە، وە بەڵگەشیان لەسەر واجب بوونی ئەوەیە کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ سابت بوە بە چەند حەدیسێکی صەحیح بە شێوەیەکی بەردەوام، کە پێغەمبەر ﷺ هەموو هەینییەك ووتاری خوێندۆتەوە، وە هەروەها بەڵگەیان بەو فەرموودەیە هێناوەتەوە کە ئەفەرموویت: (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي) واتە: چۆن من ئەبینن نوێژ ئەکەم ئێوەش بەو شێوەیە نوێژەکانتان بکەن. هەروەها فەرموودەی خوای گەورە کە ئەفەرموویت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾ واتە: ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە کاتێ بانگەواز ئەکرێت بۆ نوێژی ڕۆژی هەینی بچن بۆ یادی خوا کردن.

وە ئەم فەرمانەی خوا بە ڕۆیشتن بۆ یادی خوا ئەبێتە واجب بوون، چونکە شتێك واجب نەبێ ڕۆیشتنی بۆ ناکرێت، وەئەو یادی خوا کردنەی کە لە ئایەتەکەدا هاتووە بە ووتار خوێندنەوە لێکیان داوەتەوە، چونکە ئەویش ئەگرێتەوە.

شەوکانی لەو بەڵگانە کۆڵاوەتەوەو دەربارەی بەڵگەی یەکەم دەفەرموویت: تەنها کردەوە نابێتە بەڵگەی واجب بوون، وە دەربارەی بەڵگەی دووەم دەفەرموویت: لەوە زیاتری تێدا نییە کە فەرمانی داوە بەبەجێ هێنانی نوێژ بەو شێوەیەی خۆی بەجێی ئەهێنێ، وە ووتاریش نوێژ نییە، وەدەربارەی بەڵگەی سێیەم دەفەرموویت: ئەو یادەی کە فەرمانی پێ دراوە بەرەو پیری بڕۆیشتن نوێژە، ئەوپەڕەکەی ئەوەیە فەرمانەکە لەنێوان ووتارەکەو نوێژەکەدایە، وە نازانرێت مەبەست لە ووتارەکەیە یا نوێژەکەیە، بەڵام زانایان لەسەر واجب بوونی نوێژەکە ڕێك کەوتوون، تەنها کێشە لەسەر واجب بوونی ووتارەکەیە، کەواتە ئەو بەڵگەیە واجب بوون ناگەیەنێ. پاشان دەفەرموویت: (ظاهر) ئەوەیە کە حەسەنی بەصری و داودی (ظاهري) و جوەینی بۆی چوون، ئەویش ئەوەیە کە ووتاری هەینی مەندوبە بەس[١]، [٢].

سڵاو کردنی ئیمام کاتێ سەر ئەکەوێتە سەر مینبەر و بانگ دان کاتێ دائەنیشێ لەسەر مینبەر و ڕوو تێکردنی خەڵکەکە موستەحەبە:

لە جابیرەوە خوای لێ ڕازی بێ هاتوە دەفەرموویت: کاتێ پێغەمبەر ﷺ ئەچووە سەر مینبەر سلاوی ئەکرد، (ئیبنوماجە گێڕاویەتییەوەو لە ئیسنادەکەیدا (ابن لهيعة) هەیە[٣]).

---

(١) لە ڕاستی دا ووتاری ڕۆژی هەینی پێویستە (واجبە) وە ئەوەی شەوکانی ووتویەتی ڕەد دراوەتەوە و صدیق حسن خانیش بۆچوونی هەروەك ئەو وابووە لە (الروضة الندية) و لە (الموعظة الحسنة)دا، منیش لە نامیلکەکەمدا (الأجوبة النافعة) وەڵامم داوەتەوە، کە هیچ گرێوگۆڵێك ناهێڵێتەوە لەوەی کە بووتریت واجبە، جا بگەڕێوە بۆی چونکە زۆر گرنگە (تمام المنة).

(2) وە هەروەها (عبدالملك)ی کوڕی حەبیب و (ابن الماجشون) یش لە مەزهەبی مالیکدا هەر ئەم ڕەئییەیان هەیە (دانەر).

(٣) منیش ئەڵێم ئەم دوو مورسەلە ئیبنوئەبی شەیبە و عبد الرزاق تەخریجیان کردووە، و ئەم دووانەش حەدیسەکەی جابیر بەهێز ئەکەن، بە تایبەت کە خەلیفەکان کاریان لەسەر کردووە، وەك لە (الصحيحة) لێی کۆڵاومەتەوە بە ژمارە (٢٠٧٦) کە لەوانەیە لە شوێنی تردا بەو شێوەیە تووشی نەبیت.

وە لای (أثرم) لە سونەنەکەیدا لە شەعبی‌یەوە هاتووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ بە مورسەلی، وە لە مەراسیلەکانی (عطاء)و بێجگە لەویش هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ کاتێ ئەچووە سەر مینبەر بەرەو رووی خەڵکەکە ئەوەستا و ئەیفەرموو: (السلام عليكم).

شەعبی دەفەرموویێت: ئەبوبەکر و عومەر بەوشێوە کاریان ئەکرد، وە لە سائیبی کوڕی یەزیدەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرموویێت: بانگی ڕۆژی هەینی سەرەتاکەی ئەوکاتەیە ئیمام لەسەر مینبەر دائەنیشێ، چونکە لەسەردەمی پێغەمبەر ﷺ و ئەبوبەکرو عومەردا بەوشێوەیە بوو، بەڵام کاتێ سەردەمی (عثمان) هات خەڵك زۆر بوو (عثمان) فەرمانی دا بانگی سێیەم زیاد کرا، لەسەر (زوراء)ەوە، وە پێغەمبەر ﷺ بانگبێژێك زیاتری نەبوو (بوخاری و نەسائی و ئەبوداود گێڕاویانەتەوە).

لە ریوایەتێکی تریاندا هاتووە کاتێ (عثمان) بووە خەلیفە و خەڵك زۆر بوو (عثمان) فەرمانی دا بانگی سێیەم زیاد بکرێت، لەسەر (زوراء) بانگ بدرێت، ئیتر کار لەسەر ئەوە جێگیر بوو.

لای ئەحمەد و نەسائی هاتووە: کاتێ پێغەمبەر ﷺ ئەچووە سەر مینبەر بیلال بانگی ئەداو کاتێ ئەهاتە خوارەوە قامەتی ئەکرد.

لە عەدی کوڕی (ثابت) ەوە لە باوکی‌یەوە لە باپیری‌یەوە هاتووە دەفەرموویێت: پێغەمبەر ﷺ کاتێ ئەچووە سەر مینبەر صەحابەکان ڕوویان تێ ئەکرد (ئیبنوماجە گێڕاویەتی‌یەوە). ئەم حەدیسە هەرچەندە قسەی لەسەرە بەڵام (ترمذي) دەفەرموویێت: زانایان لەسەر ئەوە کاریان کردووە لە صەحابەو غەیری صەحابە، وە بە موستەحەبیان داناوە کاتێ ئیمام ووتار ئەدات ڕووی تێ بکرێت[٤].

موستەحەببە ووتار سوپاس و ستایشی خوای تێدا بکرێت و سلاوتی تێدا بدرێت لەسەر پێغەمبەر ﷺ وە ئامۆژگاری و ئایەتی تێدا بخوێنرێت:

لە ئەبوهورەیرەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (كُلُّ كَلامٍ لايُبدَأُ فِيهِ بِالحَمدُ للهِ فَهُوَ أجذَمٌ) واتە: هەرووتەیەك بە (الحمد لله) دەست پێ نەکات گەڕە (ئەبوداود و ئەحمەد بەم مەعنایە گێڕاویانەتەوە)[٥].

وە لە ریوایەتێکدا هاتووە دەفەرموویێت: (الخُطبَةُ الَّتِي لَيسَ فِيهَا شَهَادَةٌ كَاليَدِ الجَذمَاءِ) (رواه أحمد وأبوداود والترمذي). وە (ترمذي) بە زاراوەی (تشهد) هێناویەتی بەجێی (شهادة)، واتە: ئەو ووتارەی شایەتومانی تێدا نەبوو وەك دەستی گەڕ وایە[٦].

([٤]) ئەڵێم حەدیسەکە صەحیحە چونکە چەند شایەتی تری هەیە بە مەوقوفی و بە مەرفوعی، کە لە (الصحيحة) دا تەخریجم کردووە بە ژمارە (٢٠٨٠) وە یەکێکیان لە صەحیحەیندا هەیە لە ئەبی سەعیدی خودری‌یەوە کە: پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەر دانیشت و ئێمەش بەدەوری‌یەوە دانیشتین.

ئەمەش لەو سونەتانەیە کە تەرك کراوە و وازی لێ هێنراوە، جا ئەو کەسانەی سونەتیان خۆش ئەوێت با بیژیێننەوە، خوای گەورە بیان ژیێنێت و بەهەشتیش بکاتە بەشی ئێمەو ئەوان بە فەزڵو گەورەیی خۆی (تمام المنة)٠

([٥]) (حدیث)ەکە لاوازە کەسێك لە ئەبو هورەیرەوە هێناویەتی کە سیقە بە (حفظ)ەکەی ناکرێ، وە هەندێکیش لە پیاوە سیقەکان پێچەوانەیان کردووە و بە مورسەلیان داناوە، بەڵکو بە (معضل) یان داناو، وە خودی ئەبوداودیش بە مەعلولی داناوە.

و ئەبووایە دانەر لەبەر ئەمانەتی عیلمی ئەمەی باس بکردایە.

بەڵام ئەمە لە شومی چاولێکەری‌یە، و نەگەڕانەوەیە بۆ ئەصلەکان، بەڵام کە نەگەڕاوەتەوە بۆ ئەصل بۆچی ئەوەی کە شەوکانی باسی کردووە لە (نیل الأوطار)دا نەیهێناوە لە (٣/٢٢٤) دا کە نەسائی و (دارقطني)ش بە مەعلولیان داناوە بەوەی کە ئیرسالی هەیە، چونکە ئەو حەدیسەی لە شەوکانی‌یەوە نەقل کردووە یا لە مەتنەکەیەوە.

و من تەخریجی ئەم حەدیسەم کردووە و قسەم لەسەر کردووە، لەسەرتای (الإرواء) دا بە ژمارە (٢) وباسی عیللەتێکی تریشم کردووە ئەویش (إضطراب) ی ئەو زەعیفەیە لە مەتنەکەیدا، لە چەند ڕوویەکەوە کە ڕوونم کردۆتەوە، وە ئەگەر پێت خۆشە زیاتر لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەیت بۆی بگەڕێرەوە(تمام المنة).

([٦]) ئەڵێم: ریوایەتەکەی ئەبو داود (٤٨٤١) هەروەك ریوایەتەکەی ترمذی وایە، بەڵکو صەحیح ترە لەو، وە ووتویەتی: (حديث حسن صحيح غريب) و سەنەدەکەشی صەحیحە، و لە موسنەدی ئەحمەدیشدا هەیە (٢/٣٠٢و٣٤٣).

لە ئیبنومەسعودەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرموویێت: پێغەمبەر ﷺ کاتێ تەشەهەودی ئەدا ئەیفەرموو: (الحمدُ للهِ نَحمَدُهُ وَنَستَعِينُهُ وَنَستَغفِرُهُ، وَنَعوذُ بِاللهِ مِن شُرُورِ أنفُسِنَا، مَن يَهدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَن يُضلِل فَلا هَادِيَ لَهُ، وَأشهَدُ أن لا إلَهَ إلا اللهُ وأشهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبدُهُ وَرَسُولُهُ، أرسَلَهُ بِالحَقِّ بَشِيراً بَينَ يَدَي السَّاعَةِ، مَن يُطِعِ اللهَ تعالى وَرَسُولَهُ فَقَد رَشَدَ، وَمَن يَعصِهِمَا فَإنَّهُ لايَضُرُّ إلا نَفسَهُ، وَلا يَضُرُّ اللهَ تعالى شَيئاً) واتە: سوپاس و ستایش بۆ خوا، ئێمە داوای یارمەتی و لێبوردن هەر لە خوا ئەکەین، وە ئێمە پەنا ئەگرین بە خوا لە خراپیەکانی نەفسی خۆمان، هەرکەس خوا ڕێنمایی بکات کەس نیە گومڕای بکات، وە هەرکەس خوا گومڕای بکات کەس نیە ڕێنمایی بکات. وە شایەتی ئەدەم هیچ مەعبودێکی بەحەق نیە کە شایستەی عیبادەت بێ جگە لە (الله)، وە شایەتی ئەدەم کە موحەممەد ﷺ نێرراو عەبدی خوایە، بەهەقەوە ڕەوانەی کرد پێش هاتنی قیامەت، تاوەکو مژدەدەر بێ. هەرکەس گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەر بێ ﷺ ئەوە ڕێی دۆزیوەتەوە، وە هەرکەس سەرپێچیان بکات جگە لە خۆی زیان لەکەسی تر نادات و بەهیچ شێوەیەك زیان بەخوا ناگەیەنێ.

لە ئیبنوشیهابەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە کە پرسیاری لێ کراوە دەربارەی شایەتمان ووتنی پێغەمبەر ﷺ لەڕۆژی هەینی دا ؟ ئەویش لەوەڵامدا وەك حەدیسەکەی سەرەوەی باس کرد، بەڵام لە کۆتاییەکەیدا ووتی: (وَمَن يَعصِهِمَا فَقَد غَوَى) (ئەبوداود هەردووکیانی گێڕاوەتەوە[7]).

من پێم خۆش بوو دانەر کتێبەکەی خاڵی نەبێت لە (خوطبە)ی حاجە کە پێغەمبەر ﷺ فێری هاوەڵەکانی ئەکرد، بەتایبەتی کە دەقی ئەو شەهادەتەی تێدایە کە ئاماژەی بۆ کراوە لە حەدیسەکەدا، و جگە لەو حەدیسەشدا وەکو حەدیسەکەی جابیر خوا لێی ڕازی بێت فەرموویەتی: (خوطبە)ی پێغەمبەر کاتێك ووتاری ئەدا حەمد و سەنای خوای ئەکرد لەپاشان ئەیفەرموو:... موسلیم گێڕاویەتیەوە (٣/١١).

دەقی خوطبەکەش وەك لە چەند حەدیسدا هاتووە لە یەك نامیلکەی تایبەتدا کۆم کردۆتەوە کە لە دواییدا ئاماژە بۆ ئەو نامیلکەیە ئەکرێت (إن شاء الله):

(إنَّ الحَمدَ للهِ، نَحمَدُهُ وَنَستَعِينُهُ وَنَستَغفِرُهُ، وَنَعوذُ بِاللهِ مِن شُرُورِ أنفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ أعمَالِنَا، مَن يَهدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَن يُضلِل فَلا هَادِيَ لَهُ، وَأشهَدُ أن لا إلَهَ إلا اللهُ وَحدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ، وَأشهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَـٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾.

أما بعد:

وە جاری وابووە ئەو سێ ئایەتەی دوایی نەخوێندۆتەوە، وە ئەبێت هەندێ جار لە دوای (أما بعد) ئەمەش بڵێت:

(فَإنَّ خَيرَ الحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ، وَخَيرَ الهَدي هَدي مُحَمَّدٍ، وَشَرَّ الأمُورِ مُحدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحدَثَةٍ بِدعَة، وَكُلَّ بِدعَةٍ ضَلالَة، وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ).

موسلیم و جگە لەویش ریوایەتیان کردووە، وە لە (الإرواء)یشدا تەخریج کراوە بە ژمارە (٦٠٨) (تمام المنة).

[7] هەردوو سەنەدەکەیان زەعیفە لەپاشان شێخ دەفەرموویێت:

بەڵام لەو دوو حەدیسەدا ڕستەیەك هەیە کە صەحیحە لە پێغەمبەرەوە ﷺ ئەویش ئەوەی کە فەرموویەتی: (ومن يعصهما...) موسلیم و جگە لەو لە عەدی کوڕی حاتەمە وە ئەگێڕنەوە، کە پیاوێك لای پێغەمبەر ﷺ ووتاری ئەدا و ئەیووت: (مَن يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَد رَشَدَ، وَمَن يَعصِهِمَا فَقَد غَوَى، فَقَالَ ﷺ:

لە جابیری کوڕی سەمورەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرموێت: پێغەمبەر ﷺ هەمیشە ووتاری داوە و لەنێوان هەردوو ووتارەکەدا دائەنیشت و چەند ئایەتێکی قورئانی ئەخوێند، و خەڵکەکەی وەبیر ئەهێناوە، (جەماعەت جگە لە بوخاری و (ترمذي) گێڕاویانەتەوە).

هەر لەوەوە خوا لێی ڕازی بێت دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ ئامۆژگاریەکانی درێژ نەئەکردەوە ڕۆژی هەینی، بەڵکو چەند وشەیەکی سوکەڵەو ئاسان بوو. (ئەبوداود گێڕاویەتییەوە).

لە ئومەهیشامی کچی (حارث)ەی کوڕی نوعمانەوە خوا لێیان ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: ﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾، لە زمانی پێغەمبەرەوە نەبێت لە کەسم وەرنەگرتووە کەلەسەر مینبەر هەموو هەینیەك لەکاتی ووتاردانیدا بۆ خەڵکەکەی ئەخوێند. (ئەحمەد و موسلیم و ئەبوداود گێڕاویانەتەوە).

لە یەعلای کوڕی ئومەییەوە هاتووە دەفەرمووێت: گوێم لێبووە پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەر ﴿وَنَادَوۡاْ يَٰمَٰلِكُ﴾ (الزخرف/٧٧)ی خوێندووە. (بوخاری موسلیم گێڕاویانەتەوە).

لە ئیبنوماجەوە لە ئوبەییەوە هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی هەینی ﴿تَبَٰرَكَ﴾ ی خوێندووە و بەپێوە وەستابوو ڕۆژەکانی خوای ئەخستەوە یادی خەڵك.

لە کتێبی (الروضة الندية)دا هاتووە: لەپاشاندا بزانە ووتاری شەرعی ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ لەسەری ڕاهاتبوو، کە پێك هاتبوو لە هاندانی خەڵکی و ترساندنیان، وە لەڕاستیدا ڕۆحی ووتاریش هەر لەبەر خاتری ئەوە دانراوە، ئەمما بەمەرج کردنی ووتنی (الحمد لله) یا سڵاوات دان لەسەر پێغەمبەر ﷺ، یا خوێندنی شتێك لە قورئان، ئەمانە هەموویان لە زۆربەی ئەو مەبەستە بەدەرن کە ووتاری بۆ دانراوە، وە ئەوەی کە ڕێك کەوتووە پێغەمبەر ﷺ لە ووتارەکانیدا وێنەی ئەوانەی ووتوە نابێتە بەڵگەی ئەوەی کە مەبەست لە ووتارەکە هەر ئەبێ ئەوە بێت، یا مەرجێکی پێویست بێت، وە ئەوەی ئینسافی هەبێت گومانی لەوەدا نی‌یە کە بەشی گەورەی ووتار ئامۆژگاریە، نەك ئەو (الحمد لله) و سەلاَت دانەی پێشەوەیەتی، وە داب و نەریتی بەردەوامی عەرەب وابووە ئەگەر کەسێکیان بیویستایە لە شوێنێك ڕاوەستایە و قسەی بکردایە لەپێشدا سوپاس و ستایشی خوای ئەکرد و سڵاواتی ئەدا لەسەر پێغەمبەر ﷺ ئای ئەمە چەندە شتێکی جوان و چاکە، بەڵام ووتنی ئەوە مەبەست نی‌یە بەڵکو مەبەست ئەوانەی دوای ئەوەیە.

ئەگەر ووترا: ئەوکەسەی هەستا وویستی لەناو کۆمەڵێکدا ووتار بدات تەنها مەبەستی ئەوەیە کە حەمدی خوا بکات و سڵاوات لەسەر پێغەمبەر بدات ﷺ ئەوە وەرناگیرێت، بەڵکو هەموو تەبیعەتێکی سالم ئەمە ڕەت ئەکاتەوە، جا مادام ئەمە سابت بوو ئەزانیت کە ئەوەی مەبەستە ئامۆژگاری کردنە لە ووتاری هەینی دا، جا کە ووتاربێژ ئەوەی کرد فەرمانە شەرعی‌یەکەی بەجێ هێناوە، بەڵام ئەگەر لە

بِئسَ الخَطِيبُ أنتَ، قُل: وَمَن يَعصِ اللهَ وَرَسُولَهُ) واتە هەرکەس ملکەچی خوا و پێغەمبەرەکەی بکات ئەوە ڕێنموون بووە، وە هەرکەس سەرکێشی فەرمانیان بکات ئەوە گومڕابووە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ووتاربێژێکی خراپی تۆ، بڵێ: وەهەرکەس سەرپێچی لە فەرمانی خوا و پێغەمبەرەکەی بکات ئەوە گومڕا بووە، (واتە: ناوی خوا و پێغەمبەر بەیەکەوە نەڵێت).

وحەدیسەکەی ئیبنومەسعود لە سێ ڕێگای ترەوە هاتووە و هیچیان ئەم ڕستەیەی تێدا نی‌یە کە باس کرا، جا لەبەر ئەوە ئەم ڕستەیە مونکەرە، وە لە شی کردنەوەی ئەم باسەدا نامیلکەیەکم هەیە بەناوی (خطبة الحاجة التي كان رسول الله ﷺ يعلمها أصحابه) دەقی صەحیحی تەواوم لەم نامیلکەیەدا هێناوە کە لەم (خوطبة) موبارەکەدا ئەووترێ، و حەدیسەکانیشیم تەخریج کردووە لەگەڵ چەند سوودێکی تردا کە گونجاوە لەگەڵیدا، و ئەم نامیلکەیەش سوپاس بۆ خوا چەند جارێك چاپ بووە، (تمام المنة).

پێشدا سوپاس و ستایشی خوای کردو سلاوّاتی لەسەر پێغەمبەر دا ﷺ با چەند ئایەتێکی قورئانی خوێند کە دڵ بلەرزێنێ ئەوە ووتارەکەی تەواترو چاکترە.

بەپێوە وەستان بۆ هەردوو ووتارەکەو دانیشتنێکی کەم لەنێوانیاندا مەشروعە:

لە ئیبنوعومەرەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە فەرمویەتی پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی هەینی کە ووتاری ئەدا، بەپێوە ئەوەستا لەپاشاندا دائەنیشت، پاشان هەڵئەساوە وەك چۆن ئەمڕۆ ووتاربێژەکان ئەیکەن. (جەماعەت گێڕاویانەتەوە).

لە جابیری کوڕی سەمورەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ بەپێوە ڕائەوەستا ووتاری ئەدا، لەپاشاندا دائەنیشت، لەپاشاندا هەڵئەسایەوە بەپێوە ووتاری ئەدایەوە، جا هەرکەس ووتی: بەدانیشتنەوە ووتاری داوە درۆی کردووە، سوێند بە خوا زیاتر لە دوو هەزار نوێژم لەگەڵدا کردووە[٨]، (ئەحمەدو موسلیم و ئەبوداود گێڕاویانەتەوە).

ئیبنوئەبی شەیبە لە (طاووس)ەوە ئەگێڕێتەوە دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ بەپێوە ووتاری داوە، ئەبوبەکرو عومەرو (عثمان) یش دوای ئەو هەربەپێوە ووتاریان داوە، وە یەکەم کەس لەسەر مینبەر دانیشت و ووتاری دا موعاویە بوو.

هەروەها لە شەعبـیـیەوە ریوایەت کراوە دەفەرمووێت: موعاویە کاتێ چەوری سکی زیادی کردو گۆشتی گرت بەدانیشتنەوە ووتاری ئەدا.

هەندێ لە پێشەواکان بەپێوە وەستان لە کاتی ووتاردان بەواجب دائەنێن، وە دانیشتن لەنێوان هەردوو ووتارەکەدا هەر بەواجب دائەنێن، بەپێی کردەوەی پێغەمبەر ﷺ و صەحابەکانی.

بەڵام کردەوەی پەتی بەتەنها نابێتە هۆی واجب بوون.

موستەحەببە ووتارەکە بەدەنگی بەرز بێت و کورت بێت و باش داڕشترێ:

لە عەمماری کوڕی یاسرەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: لەپێغەمبەرم ﷺ بیستووە فەرموویەتی: (إنَّ طُولَ صَلاةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطبَتِهِ، مَئِنَّةٌ مِن فِقهِهِ، فَأطِيلُوا الصَّلاةَ وَأقصِرُوا الخُطبَةَ) (رواه أحمد ومسلم). واتە: درێژی نوێژی پیاوو کورتی ووتارەکەی نیشانەی زانایییەتی، جا نوێژ درێژ بکەنەوەو ووتاریش کورت[٩].

وە بۆیە کورتی ووتار و درێژکردنەوەی نوێژ بەڵگەیە لەسەر زانایی ئەوکەسە، چونکە ئادەمیزادی زانا ئەزانێ کە قسەی پڕمەعنا (جوامع الكلم) بکا هەربۆیە بەچەند ووشەیەکی پڕمانا کۆتایی بەووتارەکەی ئەهێنێ.

لە جابیری کوڕی سەمورەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: ووتارو نوێژەکانی پێغەمبەر ﷺ (وسط) بوون (جەماعەت جگە لە بوخاری و ئەبوداود گێڕاویانەتەوە[١٠]).

لە عبداللە ی کوڕی ئەبیئەوفاوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ نوێژەکەی درێژ ئەکردەوە و ووتارەکەی کورت (نەسائی بە ئیسنادێکی صەحیح گێڕاویەتییەوە).

([8]) مەبەستی نوێژە فەرزەکانە (دانەر).

([9]) وە فەرمان کردن بە درێژ کردنەوەی نوێژ بەگوێرەی ووتارەکە ئەبێت نەك درێژ کردنەوەیەکی وەها کە گران بێت لەسەر نوێژکەران (دانەر).

([10]) جیا کردنەوەی ئەبو داود لە ریوایەتەکەدا هەڵەیە، لێرەشدا دانەر چاوی لە خاوەنی کتێبی المنتقى کردووە، و شەوکانیش تێبینی لەسەر نەداوە (٣/٢٢٨)، چونکە لە سونەنەکەیدا بە ژمارە (١١٠١) تەخریجی کردووە، وە لە صەحیحی ئەبو داودا تەخریج کراوە بە ژمارە (١٠٠٩) (تمام المنة).

لە جابیرەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ کاتێ ووتاری ئەدا چاوەکانی سوور هەڵئەگەڕاو دەنگی بەرز ئەبۆوەو ڕق و قینی هەڵئەسا ئەتگوت ووریاکەرەوەی سوپایە کە دەفەرمووێت: بەیانی یا ئێوارە دوژمن ئەدا بەسەرتانا. (موسلیم و ئیبنوماجە گێڕاویانەتەوە).

نەوەوی دەفەرمووێت: موستەحەببە ووتار پاراوو ڕێکوپێك و ڕون کراوە بێت بەبێ درێژ کردنەوەو قوڵ کردنەوە، وە نابێت زاراوەکانی تێکەڵ و پێکەڵ بێت، چونکە ئەوانە بەجووانی ناچنە دڵەوە.

وە نابێت ووشەکان غەریب بن و کەس لێیان تێ نەگات، چونکە مەبەستی ووتار نایەتە دی، بەڵکو ئەبێ زاراوەی ڕەوان و تێگەیەنەر بەکار بهێنێ.

ئیبنوقەییم دەفەرمووێت: ووتارەکانی پێغەمبەر ﷺ دیاری کردنی بنەماکانی باوەڕی تێدا بوو، هەروەك باوەڕ بەخوا و فریشتەکانی و کتێبەکانی و نێرراوەکانی و زیندوو بوونەوە.

هەروەها باسی بەهەشت و دۆزەخ و ئەوشتانەی خوا ئامادەی کردووە بۆ دۆستەکانی و ئەوانەی گوێ ڕایەڵی ئەون، وە هەروەها ئەوشتانەی ئامادەی کردوون بۆ دوژمنەکانی و ئەوانەی سەرپێچی ئەکەن، وە بە ووتارەکەی دڵەکان پڕ ئەبوون لە باوەڕو یەکتاپەرستی و ناسینی خواو ڕۆژەکانی، نەك وەك ووتاری کەسانی تر کە تەنها باسی کاروبارێك ئەکا کە هاوبەشە لەنێوان هەموو چینەکانی خەڵکیدا، کە شیوەنە بۆ ژیان و ترساندنە بە مردن، چونکە ئەو جۆرە قسانە نە باوەڕ بوون بە خوا دروست ئەکا لە دڵداو نە (توحید) یەکتاپەرستی ئەوو نە خواناسینێکی تایبەتی و نە وەبیرخستنەوەی ڕۆژانی خوا و نە هاندانی دەروون بۆ خۆشەویستی خواو پەروش بوون بۆ دیداری، وە گوێ گرەکان ئەچنەدەرەوە بێ ئەوەی هیچ سوودیان وەرگرتبێ، جگە لەوەی کە ئەمرن و ماڵەکانیان دابەش ئەکرێت و گڵ لاشەکانیان دائەرزێنێ، خۆزگە ئەم زانی چ باوەڕێك بەوە پێك دێت، وە چ تەوحید و زانستێکی بەکەڵك بەوە دێتە دی؟

هەرکەس باش سەرنج بدات لە ووتارەکانی پێغەمبەر ﷺ و ووتاری صەحابەکانی ئەبینێ کە کەفیلن بۆ ڕوون کردنەوەی ڕێی ڕاستی و تەوحید، هەروەها ڕوون کردنەوەی سیفەتەکانی پەروەردگارو بنەما سەرەکی‌یەکانی باوەڕ و بانگەواز کردن بۆلای خوا و باسی نیعمەتەکانی کە بە هۆی ئەو نیعمەتانەیەوە خۆشەویست ئەبێ لەلای خەڵکی، وە باسی ڕۆژەکانی کە بەهۆی ئەو ڕۆژانەیەوە، ئەترسن لە سزای خوا، وە فەرمان دان بە یادکردنی خواو سوپاس کردنی کە بەهۆی ئەودووانەوە خۆشەویست ئەبن لەلای، هەروەها ئەوەندە باسی گەورەیی خواو سیفەتەکانی و ناوەکانیان ئەکرد کە خوا خۆشەویست کا لەلای خەڵکی، وە ئەوەندەش باسی گوێ ڕایەڵی لەخوا و سوپاس کردنی و یادکردنیان ئەکرد کە خۆشەویستیان کا لەلای خوا، ئیتر کاتێ گوێ گرەکان دوای ووتارەکە ئەڕۆیشتن هەم خوایان خۆش ئەویست و هەم خواش ئەوانی خۆش ئەویست.

لەپاشاندا سەردەم دوور کەوتەوەو ڕۆشنایی پێغەمبەرایەتی وون بوو، وای لێ هات شەریعەت و فەرمانەکانی بوون بە چەند نیشانەو شوێنەوارێك جێ بەجێ ئەبون بە بێ پارێزگاری لە حەقیقەت و مەبەستەکانی شەریعەت، بەوشێوەیە گرینگی ئەدرا بەو نیشانەو شوێنەوارانەو ئەڕازێندرانەوە، ئیتر ئەوانەیان کرد بە سوننەتێك کە نابێ وازیان لێ بهێنرێ، بەڵام وازیان لەو مەبەستانە هێنا کە نەئەبو وازیان لێ بهێندرێ، وە ووتارەکانیان بە شیعر و زانستی ڕەوانبێژی ڕازاندەوە، ئیتر لەو ووتارانەدا بەشی دڵ کەم بووەوە، بەڵکو هەر تێیدا نەما، وە ووتارەکان مەبەستی خۆیان لەدەست دا.

ووتار بڕین لەلایەن ئیمامەوە ئەگەر شتێك ڕووی دا:

لە ئەبوبورەیدەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە کە دەفەرمووێت: جارێك پێغەمبەر ﷺ ووتاری بۆ ئەداین حەسەن و حوسەین هاتن هەریەکە و کراسێکی سووریان لەبەرا بوو، و ئەڕۆیشتن و ئەکەوتن، پێغەمبەر ﷺ هاتە خوارەوە لەسەر مینبەرو هەردووکیانی گرت و بردنی‌یە بەردەمی، لەپاشاندا فەرمووی: (صَدَقَ اللهُ وَرَسُولُهُ، إنَّما أموالُكُم وَأولادُكُم فِتنَةٌ، نَظَرتُ هَذينِ الصَّبِيِّينِ يَمشِيَانِ وَيَعثُرانِ، فَلَم

أصبِر حتى قَطعْتُ حَدِيثِي وَرَفعتُهمَا) (رواه الخمسة[١١]). واتە: خواو پێغەمبەرەکەی ڕاستیان ووتووە کە ووتویانە: بەڕاستی ماڵ و منداڵەکانتان فیتنەن، کاتێ ئەو دوو منداڵەم بینی ئەڕۆیشتن و ئەکەوتن خۆم پێ نەگیرا قسەکەم بڕی وهێنامنە سەرەوە.

لە ئەبوریفاعەی عەدەوی‌یەوە خوا لێی ڕازی بێت هاتووە دەفەرمووێت: گەیشتمە لای پێغەمبەر ﷺ ووتاری ئەدا، ووتم: ئەی نێرراوی خوا من پیاوێکی غەریبم، هاتووم دەربارەی ئاینەکەم ئەپرسم، چونکە نازانم ئاینەکەم چی‌یە ؟ ئەویش وازی لە ووتارەکەی هێناو ڕووی تێ کردم و هات بۆلام، هەتا گەیشتە لام، کورسی‌یەکی تەختەی قاچ ئاسنی هێناو لەسەری دانیشت وە فێری ئەکردم لەوەی کە خوا فێری کردبوو، پاشان گەڕایەوە سەر ووتارەکەی و تەواوی کرد. (موسلیم و نەسائی گێڕاویانەتەوە).

ئیبنوقەییم دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ بۆ شتی پێویست ووتاری بڕیوە، وە هەروەها بۆ ئەوکەسانەی پرسیاریان لێ کردووە وەڵامی داونەوە، جاری وابووە بۆ پێویستی هاتۆتە خوارەوەو گەڕاوەتەوە ووتارەکەی تەواو کردووە، وەك چۆن بۆ بردنی حەسەن و حوسەین هاتۆتە خوارەوە و هەڵی گرتوون و بردونی‌یە سەر مینبەرەکە و ووتارەکەی تەواو کردووە، وە لەکاتی ووتاردا پیاوی بانگ کردووە فەرموویەتی: وەرە فلانەکەس دانیشە، فلانەکەس نوێژ بکە، وە هەرچی پێویست بووایە لەکاتی ووتارەکەیدا بەخەڵکەکەی ئەفەرموو: بیکەن.

حەرامی قسەکردن لەکاتی ووتاردا:

زانایان هەموو بۆ واجبێتی بێ دەنگی و حەرامی قسەکردن لەکاتی ووتاردا چوون، با قسە کردنەکە فەرمان بەچاکە و نەهی لەخراپەش بێت، نوێژکەر گوێی لە ووتارەکە بێت یا گوێی لێ نەبێت.

لە ئیبنوعەبباسەوە هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مَن تَكلَّمَ يَومَ الجُمُعَةِ وَالإمَامُ يَخطُبُ فَهُوَ كَالحِمَارِ يَحملُ أسفاراً، وَالَّذي يَقُولُ لَهُ أنصِت لا جُمُعَةَ لَهُ) (رواه أحمد وابن أبي شيبة والبزار والطبراني) واتە: هەرکەس لەڕۆژی هەینی قسە بکات کاتێ ئیمام ووتار ئەدات، وەك کەرێکی بارکراو لە کتێب وایە، وە ئەوکەسەی پێی بلێت: بێ دەنگبە نوێژە هەینی‌یەکەی بۆ نانوسرێ.

(حافظ) لە (بلوغ المرام) دا ووتویەتی: ئیسنادی ئەو حەدیسە خراپ نی‌یە[١٢].

([١١]) لەبارەیەوە ئەڵێم:

یەکەم ئەوەی کە ووتویەتی ئەبوبورەیدە، هەڵەیەکە کە دووبارە بۆتەوە لەم چاپەدا و لە چاپە تازەکەشدا، وە ڕاستیش بورەیدە بەبێ ووشەی ئەبوەکە ئەویش بورەیدەی کوڕی حەصیبە ڕەزای خوای لەسەر بێت.

دووەم: مەبەست بە پێنجەکان کە ریوایەتیان کردووە ئیمام ئەحمەد و خاوەنی چوار سونەنەکانن کە ترمذیش لەوانەو لە دوای ئەم حەدیسە ووتویەتی: (حسن غريب) هەروەها ووتویەتی ئێمە وائەزانین کە لە حەدیسی حوسەینی کوڕی واقید بێت، وە ئەم حوسەینە، شەوکانی لەبارەیەوە لە (نيل الأوطار)دا (٣/٢٣٣) دەڵێت: ئەو ئەبوعەلی‌یە کە قازی مەرو بووە، موسلیم بەڵگەی پێ هێناوەتەوە لە صەحیحەکەیدا، و مونذریش ووتویەتی: سیقەیە.

منیش ئەڵێم: ئەبووایە دانەر ئەوەی نەقل بکردایە کە بەڵگە بێت لەسەر صەحیحی حەدیسەکە.

و تەنها بە تەخریج وازی نەهێنایە، چونکە تەخریج سەبارەت بە پلەی حەدیسەکە وەك وەسیلە وایە بۆ مەبەست، جا ئیتر هێنانی وەسیلە بەبێ مەبەست چ قازانجێکی هەیە؟ ئەمەش موصیبەتێکە کە زۆربەی دانەرەکان لە کۆن و تازە ڕزگاریان نەبووە لەدەستی، وە هەر خوا یارمەتی‌دەرە. (تمام المنة).

([12]) چۆن ئیسنادەکەی خراپ نی‌یە لەحاڵێکدا لای هەموویان موجالیدی کوڕی سەعیدی تێدایە کە هەتا (حافظ) بۆ خۆی بە لاوازی داناوەو ووتویەتی: سیقە نی‌یە و لە کۆتایی ژیانیدا گۆڕاوە.

لە دواییدا شێخ دەفەرمووێت: مەعنای ئەم حەدیسە بە مەوقوفی لەسەر ئیبنوعومەر صحیحە هەروەك لەلای ئیبنوئەبی شەیبە هەیە (٢/١٢٥) وە لەوانەشە (حافظ) هەر لەبەر ئەوە ئەو حەدیسەی بە قەوی دانابێت، لەبەر ئەو شاهیدەی کە لە جامیعی حەمادی کوڕی سەلەمەوە بە مەوقوفی لەسەر ئیبنوعومەر هەیە، بەڵام من ڕام وایە کە ریوایەتی مەوقوف بەکاری شاهید نایەت بۆ بەهێزکردنی ریوایەتی مەرفوع، ئیتر خواش زاناترە. (تمام المنة).

له عبدالله ی کوڕی عەمرەوە هاتووە دەفەرموویێت: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (يحضرُ الجُمُعَةَ ثلاثةُ نفرٍ: فرجُلٌ حضرَها يلغو فهوَ حظُّهُ منها، ورجُلٌ حضرَها يدعو، فهوَ رجلٌ دعا اللهَ، إن شاءَ أعطاهُ وإن شاءَ منَعهُ، ورجلٌ حضرَها بإنصاتٍ وسُكوتٍ ولَم يتخطَّ رقبةَ مُسلِمٍ، ولَم يؤذِ أحداً فهِيَ كفَّارةٌ إلى الجُمُعَةِ التِّي تلِيها، وزِيادَةُ ثلاثةِ أيَّامٍ، وذلكَ أنَّ اللهَ عزَّوجلَّ يقولُ: ﴿مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ﴾ (الأنعام/١٦٠). (رواه أحمد وأبوداود بإسنادٍ جيد). واته: سێ جۆر پیاو ئامادەی نوێژی هەینی دەبن: پیاوێك لەكاتی ئامادەبووندا لەغو (قسە یا كرداری پوچ) ئەكات، ئەوە هەر ئەوەندەی لەغوەكەی خێر پێ ئەبڕێت، وە پیاوێك ئامادە دەبێت لەخوا ئەپاڕێتەوە، ئەویش پیاوێكە لەخوا پاڕاوەتەوە خوا بەویستی خۆیەتی یا ئەو شتەی ئەداتێ یا لێی قەدەغە ئەكات، وە پیاوێك ئامادەی ئەبێت بەهێمنی و لەسەرخۆیی‌و بێ دەنگی، وە هەنگاو نانێت بەسەر ملی هیچ موسڵمانێكدا، وە كەس ئازار نادات ئەوە ئەو هەینی‌یە ئەبێتە كەفارەتی گوناحەكانی ئەو هەفتەیەی هەتا هەفتەیەكی تر و سێ ڕۆژیش زیادەی ئەبێت، ئەویش لەبەر ئەوەیە كە خوای گەورە ئەفەرموێت: ﴿مَن جَآءَ بِٱلۡحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشۡرُ أَمۡثَالِهَاۖ﴾ واتە: هەركەس چاكەیەك بكات خوا بە دەئەوندە بۆی ئەنووسێت (ئەحمەد و ئەبوداود بەئیسنادێكی جید گێڕاویانەتەوە).

له ئەبوهوڕەیرەوە هاتووە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (إذا قُلتَ لِصاحِبِكَ يومَ الجُمُعَةِ والإمَامُ يخطُبُ أنصِت فقَد لَغوتَ) (رواه الجماعة إلا ابن ماجة). واتە: ڕۆژی هەینی ئەوكاتەی ئیمام ووتار ئەدات بە هاوەڵەكەت بڵێیت: بێ دەنگبە ئەوە لەغوت كردووە.

له ئەبودەرداوە هاتووە دەفەرموویێت: پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەر ووتاری بۆ خەڵك ئەدا ئایەتێكی ئەخوێند، ئوبەی كوڕی كەعب لامەوە دانیشتبوو پێم ووت: ئەی ئوبەی ئەم ئایەتە كەی هاتە خوارەوە ؟ وەڵامی نەدامەوە دووبارە پرسیارم لێ كردەوە، هەروەڵامی نەدامەوە، هەتا پێغەمبەر ﷺ لە ووتار بووە و لەسەر مینبەرەكە هاتە خوارەوە، ئینجا ئوبەی پێی ووتم: ئەوەندەی لەغوەكەت پاداشتی هەینیت دەست كەوت، كاتێ پێغەمبەر ﷺ لەنوێژ بووەوە چووم بۆلای پێم ووت: فەرمووی: ئوبەی ڕاست ئەكات، كاتێ گوێت لێ بوو ئیمام ووتاری ئەدا بێ دەنگبە هەتا لێ ئەبێتەوە. (ئەحمەدو (طبراني) گێڕاویانەتەوە[١٣]).

له شافیعی و ئەحمەدەوە ریوایەت كراوە كە جیاوازیان كردووە لەنێوان ئەوكەسەی توانایی بیستنی ووتاری هەیە و ئەوكەسەی توانایی بیستنی نی‌یە، جا وایان داناوە قسەكردن حەرامە لەسەر یەكەم، وە لەسەر دووەم حەرام نی‌یە، هەرچەندە ئەمیش هەر بێ دەنگ بێت باشە.

(ترمذي) لە ئەحمەدو ئیسحاقەوە ئەگێڕێتەوە كە ڕێیان داوە وەڵامی سەلام و وەڵامی كەسێك بدرێتەوە كە ئەپشمێ لەوكاتەی ئیمام ووتار ئەدات.

شافیعی دەفەرموێت: ئەگەر كەسێك (لەكاتی ووتارەكەدا) پشمی ووتی: (الحمد لله) پیاوێكی تر پێی ووت: (يرحمك الله) هیوادارم ڕێی ئەوەی هەبێت، چونكە وەڵام دانەوەی پشمە (تشميت) سوننەتە، وە ئەگەر پیاوێك سڵاو لە پیاوێكی تر بكات بەكەڕاهەتی دائەنێم و ڕام وایە وەڵامی سڵاوەكەی بداتەوە، چونكە سڵاو كردن سوننەتە بەڵام وەڵامدانەوەی فەرزە[١٤].

---

[13] منیش ئەڵێم: پیاوەكانی جێی سیقەن هەروەكو هەیسەمی ووتویەتی، بەڵام مونزری و عەسقەلانی بە (إنقطاع) ەوە مەعلولیان كردووە هەروەك لە (التعليق الرهيب ١/٢٥٨) دا ڕوونم كردۆتەوە، بەڵام حەدیسەكە صەحیحە، چونكە ئیبنوماجە ریوایەتی كردووە هەر لە ئوبەیەوە بە ئیسنادێكی (جيد) وە لەوێدا ئەبوذەر بوو قسەی لەگەڵ ئوبەی كرد. وە هەروەها (طحاوي) (١/٢١٠) و (طيالسي) لە ئەبوهوڕەیرەوە ئەیگێڕنەوە و ئیسنادەكەشی حەسەنە هەروەك لە (الإرواء) دا هەیە (٢/٨٠) و ئیبنوخوزەیمە لە صەحیحەكەیدا لە خودی ئەبوزەرەوە.

[14] منیش ئەڵێم: شەوكانی باسی كردووە لە (نيل الأوطار ٣/٢٣٢) لە موختەصەری (بويطي) وە لە (الأم) شافعیشدا (١/١٧٥) هەیە، وە هەروەها لە (مختصر المزني ١/١٣٨)دا، وە جیاوازی كردن لە نێوان جوابدانەوەی پشمین (تشميت) و جواب دانەوەی سڵاو لای من سەلێندراو نی‌یە.

ئەمما قسەكردن لەغەیری كاتی ووتاردا دروستە، لە (ثعلبة)ی كوڕی ئەبومالیكەوە هاتووە دەفەرمووێت: صەحابە كاتی هەینی قسەیان ئەكرد، عومەریش لەسەر مینبەر دانیشتبوو، كاتێ بانگ بێژ لێ ئەبووەوە عومەر هەڵئەسا ئیتر كەس قسەی نەئەكرد هەتا هەردوو ووتارەكەی تەواو ئەكرد، كاتێ قامەت ئەكراو عومەر ئەهاتە خوارەوە ئەوان قسەیان ئەكرد (شافیعی لە موسنەدەكەیدا گێڕاویەتی‌یەوە)(١٥).

ئەحمەد بە ئیسنادێكی صەحیح ئەگێڕێتەوە كە (عثمان) ی كوڕی عەففان لەسەر مینبەر بوو، لە كاتێكدا بانگبێژ قامەتی ئەكرد، لەخەڵكەكە پرسیاری دەنگوباسیان و پرسیاری نرخی شتومەكیانی ئەكرد.

فریاكەوتنی ڕكاتێك یا كەمتر لەنوێژی هەینی:

بەشی زۆری زانایان ڕایان وایە هەركەس فریای یەك ڕكات نوێژی هەینی بكەوێت بەجەماعەت ئەوە فریای نوێژی هەینی كەوتووە، وە پێویستە ڕكاتەكەی تریشی بخاتە سەر.

لە ئیبنوعومەرەوە هاتووە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مَن أدرَكَ رَكعَةً مِن صَلاةِ الجُمُعَةِ فَليُضِف إلَيهَا أُخرى وَقَد تَمَّت صَلاتُهُ) (رواه النسائي وابن ماجة والترمذي). واتە: هەركەس فریای ڕكاتێكی نوێژی هەینی كەوت با ڕكاتەكەی تریشی بخاتە سەر، و فریای هەینی كەوتووە و نوێژەكەی تەواوە، (حافظ) لە (بلوغ المرام) دا دەفەرمووێت: ئیسنادەكەی صەحیحە، بەڵام ئەبو حاتیم ئیرسالی ئەو حەدیسەی بە قەوی داناوە.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مَن أدرَكَ مِنَ الصَّلاةِ رَكعَةً فَقَد أدرَكَهَا كُلَّهَا) (رواه الجماعة). واتە: هەركەس گەیشت بەڕكاتێكی نوێژدا ئەوە گەیشتووە بەهەموو نوێژەكەدا.

بەڵام كەسێك فریای كەمتر لە ڕكاتێك بكەوێت ئەوە نەگەیشتووە بە نوێژی هەینیدا، ئەبێ چوار ڕكات نوێژی نیوەڕۆ بكات بەقسەی بەشی زۆری زانایان(١٦).

ئیبنومەسعود دەفەرمووێت: كەسێك فریای ڕكاتێكی نوێژی هەینی كەوت ڕكاتەكەی تریش تەواو بكا، بەڵام ئەگەر كەسێك فریای هەردوو ڕكاتەكە نەكەوت، با چوار ڕكات بكات، (رواه الطبراني بإسناد حسن)(١٧).

چونكە حوكمی هەردووكیان لە ئەصڵدا یەكێكە، یان وەڵامدانەوەی سوننەتە وەك لە قسەی شافعی‌دا هەیە، یان واجبە وەك هەڵبژێردراوە لای زۆربەی زانایان.

جا كەواتە پێویستە جیاوازی نەكرێت لە نێوانیاندا لە قەدەغە كردن و دروست بوون.

لەم بارەشەوە لای شافیعی‌یەكان سێ ڕوو هەیە، كە نەوەوی لە (المجموع) دا باسی كردووە (٤/٥٢٤) و فەرموویەتی:

ئەوەی ڕاست بێت و دەق لەبارەیەوە هاتبێت ئەوەیە كە حەرامە لە كاتی جومعەدا وەڵامی پشمین بدرێتەوە، وەك وەڵامدانەوەی سەلام

منیش ئەڵێم ئەوە نزیكترە لەوەوە كە من باسم كردووە لە (الضعیفة)دا، لەژێر حەدیسی ژمارە (٥٦٦٥) (تمام المنة).

(15) لە دوای لێ كۆڵینەوە شێخ ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەفەرمووێت:

سوودێك:

لەم ئەسەرەدا بەڵگەی ئەوە هەیە كە جوابدانەوەی بانگبێژ بە ووتنەوەی ووشەكانی، واجب نی‌یە، لەبەر ئەوەی لەسەر ئەوە كار كراوە لەسەردەمی عومەردا لەكاتی بانگدا، و عومەریش ئیقراری پێ كردووە، وە زۆر جار پرسیارم لێكراوە لەبارەی لابردنی واجبێتی وەڵامدانەوەی بانگبێژ، منیش بەم حەدیسە جوابم داوەتەوە. والله أعلم. (تمام المنة).

(16) وە نی‌یەتی جومعەی لێ بێنێ (دانەر).

(17) منیش ئەڵێم: لە (مجمع الهیثمي ٢/١٩٢)وە هێناویەتی بەڵام ئەبووایە تەصحیحی بكردایە، لەبەر ئەوەی (طبراني) لە (الكبیر)دا لە چەند ڕێگایەكەوە تەخریجی كردووە لە ئەبو ئیسحاقەوە لە ئەبو ئەحوەصەوە لە ئیبنومەسعودەوە (٩/٣٥٨-٣٥٩/٩٥٤٥/٩٥٤٩) و جگە لەویش تەخریجیان

ئیبنوعومەر دەفەرمووێت: ئەگەر فریای ڕکاتێ لە نوێژی هەینی کەوتی ڕکاتەکەی تریش تەواو بکە، بەڵام ئەگەر گەیشتی بەجەماعەت دانیشتبوون بۆ تەحییات چوار ڕکات بکە (بەیهەقی گێڕاویەتی‌یەوە).

ئەمەش مەزهەبی شافیعی‌یەکان و مالیکی‌یەکان و حەنبەلی‌یەکان و موحەممەدی کوڕی حەسەنە.

ئەبوحەنیفەو ئەبو یوسف ووتویانە: هەرکەس گەیشت بە ئیمام لە تەحییاتدا بوو ئەوە فریای نوێژی هەینی کەوتووە، کاتێ ئیمام سلاوی داوە هەڵسێتەوە دوو ڕکات بکات و هەینی‌یەکەی تەواوە.

نوێژ لە شوێنی قەرەباڵغدا:

ئەحمەد و بەیهەقی لە سەییارەوە ئەگێڕنەوە دەفەرمووێت: گوێم لە عومەر بووە ووتاری ئەدا ئەیفەرموو: پێغەمبەر ﷺ ئەم مزگەوتەی دروست کردووە ئێمەشی لەگەڵ بووین موهاجیرین و ئەنصار، جا کاتێ زۆر قەرەباڵغ بوو باهەریەکێکیان لەسەر پشتی براکەی سەجدە بەرێت[١٨]، وە کۆمەڵێکی بینی لەسەر ڕێگاکە نوێژیان ئەکرد پێی فەرموون: لەناو مزگەوتەکەدا نوێژ بکەن.

نوێژی سوننەت پێش جومعە و دوای جومعە:

سوننە چوار ڕکات یا دوو ڕکات نوێژ دوای نوێژی هەینی بکرێت، لە ئەبوهورەیرەوە هاتووە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مَن كَانَ مُصَلِّياً بَعدَ الجُمُعَةِ فَلِيُصَلِّ أربَعاً) (رواه مسلم و أبوداود والترمذي). واتە: هەرکەس دوای نوێژی هەینی نوێژ ئەکات با چوار ڕکات بکات.

لە ئیبنوعومەرەوە هاتووە دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ دوای هەینی دوو ڕکاتی ئەکرد لەماڵەوە. (جەماعەت گێڕاویانەتەوە).

ئیبنوقەییم دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ کاتێ نوێژی هەینی ئەکرد ئەچووە ماڵەوە دوو ڕکات نوێژی ئەکرد، وە فەرمانی ئەدا بەوکەسانەی نوێژی هەینی ئەکەن دوای نوێژەکە چوار ڕکات بکەن.

ئیبنوتەیمی‌یەی مامۆستامان دەفەرمووێت: ئەگەر نوێژە سوننەتەکە لە مزگەوتا بکا چوار ڕکات بکا، وە ئەگەر لەماڵەوە بیکا دوو ڕکات بکا[١٩].

کردووە جا بگەڕێرەوە بۆ (الإرواء ٦٢١) و (الأجوبة النافعة) بەڵام ئەو ئەسەرەی ئیبنوعومەر کە لەمەوودوا باسەکەی دێت، لە ریوایەتی بەیهەقی ئەوە بەهێزە وەکو لەوێ ڕوونم کردۆتەوە. (تمام المنة).

[18] کورتەی قسەی شێخ ئەلبانی ئەمەیە: هەندێك لە زانایان ئەم سەییارەیان مەعلول کردووە، بەڵام ئەم بەشەی قسەکەی عومەر عبدالرزاق تەخریجی کردووە (٥٤٦٥/٥٤٦٩) لە دوو ڕێگەی ترەوە کە یەکەمیان صەحیحە و ئەوی تریان پچڕ پچڕە، بەڵام بەیهەقی بە مەوصولی داناوە، و سەنەدەکەی صەحیحە (تمام المنة).

[19] ئەڵێم: بەم شی کردنەوەیە نازانم کە ئەصلێکی هەبووبێت لە سوننەتدا. مەگەر ئەوەی باسی ئەکات لە حەدیسی ئیبنوعومەر، و بەم نزیکانەش ڕوون کردنەوەکەی دێت، وە ئەوەی لە حەدیسە صەحیحەکەی پێشەوەدا هاتووە کە هەرکەسێك نوێژی سوننەت بکات لە دوای جومعەدا چوار ڕکات بکات. کە موسلیم وجگە لەویش گێڕاویانەتەوە، و لە (الإرواء) یشدا هەیە (٦٢٥) بەڵگەی ئەوەی تێدا نی‌یە کە ئەو چوار ڕکاتە ئەبێ لە مزگەوت بکرێت. وە حەدیسە صەحیحەکەش ناسراوە کە: (باشترین نوێژی پیاو کە بیکات لە ماڵەوەیە جگە لە نوێژە واجبەکان) جا ئەگەر لە دوای جومعەکەی دوو ڕکات بکات یان چوار ڕکات بکات لە مزگەوتدا ئەوە دروستە، یان لە ماڵەوە بیکات هەر دروستە بەڵام لە ماڵەوە باشترە، لەبەر ئەو حەدیسە صەحیحەی کە باسمان کرد(تمام المنة).

منیش ئەڵێم: حەدیسەکانیش ئیشارەت بۆ ئەمە ئەکەن.

ئەبوداود لە ئیبنوعومەرەوە ئەگێڕێتەوە کە ئەو کاتێ نوێژی سوونەتی لە مزگەوت بکردایە چوار ڕکاتی ئەکرد، وە ئەگەر لەماڵەوە بیکردایە دوو ڕکاتی ئەکرد[٢٠]، وە لە صەحیحی بوخاریو موسلیمدا هاتووە لە ئیبنوعومەرەوە کە پێغەمبەر ﷺ دوای نوێژی هەینی دوو ڕکات نوێژی سونەتی ئەکرد لەماڵەوە. تەواو.

ئەگەر کەسێك چوار ڕکات بکات ووتراوە بەسەریەکەوە بیکات، وە ووتراوە دوو ڕکات دوو ڕکات بیکات، بەڵام چاکتر وایە لەماڵەوە بکرێت، وە ئەگەر لەمزگەوتدا کردی ئەبێ لەوشوێنەدا نەیکات کە نوێژە فەرزەکەی تیێدا کردووە بەڵکو ئەبێت شوێنەکەی بگۆڕێت.

بەڵام نوێژی سوننەتی پێش نوێژی هەینی ئیبنو تەیمیە دەربارەی دەفەرموویت: پێغەمبەر ﷺ لە نوێژی هەینیدا دوای بانگ هیچ نوێژێکی نەکردووە، وە کەسیش نەقڵی نەکردووە لێوەی کە کردبێتی، چونکە پێغەمبەر ﷺ لەسەردەمی خۆیدا بانگ نەئەدرا هەتا لەسەر مینبەر دانەنیشتایە، ئیتر بیلال بانگی ئەداو پێغەمبەر ﷺ دوو وتاری ئەدا، لەپاش دوو ووتارەکە بیلال قامەتی ئەکرد، ئینجا پێغەمبەر ﷺ بەرنوێژیەکەی ئەکرد، ئیتر کەس مەجالی نەئەبوو دوای بانگ سونەت بکات، نە خودی پێغەمبەر ﷺ نە ئەو موسڵمانانەی لەگەڵیا نوێژیان ئەکرد، وە کەسیش نەقڵی نەکردووە کە پێش هاتنی بۆ هەینی لەماڵەوە نوێژی کردبێت، وە کاتێکیشی دیاری نەکردووە بۆکردنی نوێژی سوننەت لەپێش نوێژی هەینیدا، بەڵکو فەرموودەکانی هاندانی تیێدایە بۆ نوێژکردن کاتێ کەسێك بچێت بۆ مزگەوت لە ڕۆژی هەینی بێ ئەوەی کاتی بۆ دانابێت، وەك ئەوەی فەرموویەتی: (مَن بَكَّرَ وَابتَكَرَ ومشى وَلَم يَركَب وصلى مَا كُتِبَ لَهُ) واتە: کەسێك زوو خۆی ئامادەبکات و بڕوات و سواری هیچ نەبێت و بەپێ بڕوات، وە ئەوەندەی خوا لەچارەی نوسیبێت نوێژی کرد. وە هەر ئەوەش لە صەحابەکانەوە پێمان گەیشتووە کە کاتێ ئەهاتن بۆ مزگەوت لە ڕوژی هەینیدا، لەوکاتەوە ئەهاتنە ناو مزگەوت

(٢٠) منیش ئەڵێم: ڕستەی یەکەم ئیبنوقەییم بە شێوەیەك کورتی کردۆتەوە کە ماناکەی ناتەواو بووە، ئەمەش لە دانەر شاراوە بووە، شتی ئاوهاش سەیر نییە، چونکە دانەر پیشەیەتی کە ناگەڕێتەوە بۆ ئەصلەکان، بەڵام سەیر ئەوەیە کە شتی ئاوها لە لێکۆڵەرەوەی زاد المعاد شاراوە بووە کە ئیدعای ئەوە ئەکات لە دەقەکان کۆڵاوەتەوە و حەدیسەکانی تەخریج کردووە، چونکە ئەویش لە تەخریجی ئەم حەدیسەدا هەر بەو شێوەی ووتووە لەگەڵ ئەوەشدا ناوی سەرچاوەکانی نوسیوە کە لێوەی وەرگرتووە، ئەویش ئەبوداودە (١١٣٠) لە بەشی نوێژی دوای جومعە ئەوەی کە لەویدایە ئەفەرمووێت: لە (عطاء) ەوە لە ئیبنوعومەرەوە، کاتێ لە مەککە بووایە پێش ئەکەوت و دوو ڕکاتی ئەکرد، پاشان چواری تری ئەکرد. وە ئەگەر لە مەدینە بووایە، نوێژی جومعەی ئەکرد لەپاشان ئەچووە ماڵەوە دوو ڕکاتی ئەکرد، و لە مزگەوتدا ئەو دوو ڕکاتەی نەدەکرد، جا پرسیاریان لێ کرد، ئەویش فەرمووی: پێغەمبەر ﷺ ئاوهای ئەکرد.

بەیهەقیش هەر بەو شێوەیە گێڕاویەتییەوە (٣/٢٤٠-٢٤١) کە لە صەحیحی ئەبو داودیشدا تەخریج کراوە (١٠٣٥).

جا تۆ ئەبینی کە ڕیوایەتەکەی ئەبو داود جیاوازە لەگەڵ ئەوەدا کە ئیبنوقەییم داویەتییە پاڵی لە دوو ڕووەوە:

یەکەم: ئەو ئەڵێ چوار ڕکاتی کردووە کە لە ئەصلدا شەشە.

دووەم: ئەڵێ لە مەککە وای کردووە کە مەبەستی (مسجد الحرام) ە بەڵام ئیبنوقەییم ئەڵێت: لە مزگەوتدا کردوویەتی کە مەبەستی مزگەوتی پێغەمبەرە ﷺ لەمەدینە، بەبەڵگەی ئەوەی دوایی کە وتویەتی: ئەگەر لە ماڵیشەوە بیکردایە واتە لە مەدینە، چونکە وەك زانراوە ئیبنوعومەر مەدینەییە.

جا ئەگەر ئەوەت زانی کەواتە ڕیوایەتەکەی ئەبوداود نابێتە بەڵگەی ئەو شی کردنەوەیەی کە ئیبنوتەیمیە ئیدعای کردووە، و ئیبنوقەییمیش ئیدعای ئەوەی کردووە کە حەدیسەکە بەڵگەیە لەسەر ئەو قسەیە، لەبەر سێ شت:

ئیدعای ئەوەی کردووە کە چوار ڕکاتی کردووە، ئیبنوعومەریش شەشی کردووە.

ئەمە تایبەت بوو بە (مسجد الحرام) بەڵام ئیدعاکەی ئەم گشتییە.

ئەم حەدیسە مەوقوفە کەواتە نابێتە بەڵگە، وە لەوانەشە ئاوهای کردبێ لەبەر شتێك کە پەیوەندی بە خۆیەوەیەتی، یا چەند هۆیەك بێجگە لەمە، کە شەوکانی باسیان ئەکات لە (نيل الأوطار ٣/٢٣٩) (تمام المنة).

نوێژیان ئەکرد هەرچەندە بیان توانیایە، جا هەبوو دە ڕکاتی ئەکرد ، هەبوو دووانزە، وە هەبوو هەشت، وە هەبوو لەوە کەمتری ئەکرد ، هەر لەبەر ئەوە جەماوەری پێشەواکان لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون پێش نوێژی هەینی سوننەتێك نی‌یە کاتی بۆ دیاری کرابێت، یا ژمارەی بۆ دانرابێت، چونکە ئەوشتانە تەنها بە قسە یا بەکردەوەی پێغەمبەر ﷺ سابت ئەبێ، خۆ ئەویش سوننەتێکی وەهای لەوبارەوە دانەناوە نە بە قسە نە بەکردەوە.

ڕێك کەوتنی هەینی و جەژن لەڕۆژێکدا

ئەگەر جەژن و هەینی کەوتنە یەك ڕۆژەوە ئەوکەسانەی نوێژی جەژن ئەکەن نوێژی هەینی‌یان لەکۆڵ ئەکەوێت، لە زەیدی کوڕی ئەرقەمەوە هاتووە دەفەرموویت: پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەژنی بۆ کردین لەپاشاندا ڕێی پێ‌داین نوێژی هەینی نەکەین، فەرمووی: هەرکەس ئەیەوێ نوێژی هەینی بکات با بیکات. (رواه الخمسة وصححه ابن خزيمة والحاكم[٢١]).

لە ئەبوهورەیرەوە هاتووە دەفەرموویت: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (قَدِ اجتَمَعَ فِي يَومِكُم هَذَا عِيدَانِ، فَمَن شَاءَ أجزَأهُ مِنَ الجُمُعَةِ وَإنَّا مُجَمِّعُونَ) (رواه أبوداود). واتە: لەم ڕۆژەدا بۆ ئێوە دوو جەژن یەك کەوتوون، هەرکەس ئەیەوێت بە نوێژە جەژنەکە نوێژی هەینی لەکۆڵ کەوتووە، بەڵام ئێمە نوێژی هەینی ئەکەین.

موستەحەببە بۆ ئیمام نوێژی هەینی پێك بهێنێ بۆ ئەوەی ئەوانەی ئەیانەوێت ئامادەی بن ئامادەی بن، وە هەروەها بۆ ئەوکەسانەی ئامادەی نوێژی جەژن نەبوون، بەپێی ئەو فەرمودەیەی کە فەرمویەتی: (ئێمە نوێژی هەینی ئەکەین)، وە لای حەنبەلی‌یەکان کردنی نوێژی نیوەڕۆ واجبە، لەسەر ئەوانەی ناچن بۆ هەینی لەبەر ئەوەی ئامادەی نوێژی جەژن بوون، بەڵام (ظاهر) ئەوەیە واجب نی‌یە لەسەریان، بەپێی ئەوەی ئەبوداود لە ئیبنوزوبەیرەوە ئەگێڕێتەوە دەفەرموویت: دوو جەژن لەڕۆژێکدا کۆ بوونەوە ئیتر هەردووکیانی بەسەر یەکەوە بە دوو ڕکات لە کاتی نوێژی جەژندا کردو لەوە زیاتر نوێژێکی تری نەکرد تا ئەوکاتەی نوێژی عەسری کرد.

===================

سایتی بەهەشت

www.ba8.org

2009 – 1430

هەمیشە لەگەڵمان بن بۆ بەرهەمی نوێ

([21]) دوو هەڵەی تێدایە:

یەکەم: لەو پێنجانەی کە ئەو ئەڵێت ریوایەتیان کردووە (ترمذي)یە، بەڵام (ترمذي) ریوایەتی نەکردووە، هەر لەبەر ئەوە (حافظ) لە (بلوغ المرام)دا (ترمذي) جیا کردۆتەوە لە ریوایەت کردنی ئەم حەدیسەدا. وە هەروەها لە (التلخيص) یشدا نەیگێڕاوەتەوە بۆ (ترمذي) ئەم حەدیسەم لە (صحيح أبي داود)دا تەخریج کردوە بە ژمارە (٩٨٢).

دووەم: کە ووتویەتی ئیبنوخوزەیمە بە صەحیحی داناوە کە چاوی لە صەنعانی کردووە لە سبل السلام دا، لەبەر ئەوەش تووشی ئەم هەڵەیە بووە، چونکە لە صەحیحی ئیبنوخوزەیمەدا بینیویەتی وە وای زانیوە کە هەرچی لەو صەحیحەدا بنوسرێت صەحیحە، وە ئەوەش وا نی‌یە، چونکە زۆر جار حەدیس تەخریج ئەکات لەو بەشەدا ودواییش باسی عیللەتەکەی ئەکات و گومانی هەیەلە صیححەتی‌دا، جا لەم حەدیسەشدا هەروای کردووە، بەڵام حەدیسەکە صەحیحە لەبەر ئەو شایەتانەی کە لەمەودووا لە کتێبەکەدا دێت، وە ئیبنومەدینی و حاکم و (ذهبي) بە صەحیحیان داناوە، وە لە صەحیحی ئەبوداودیشدا تەخریج کراوە بە ژمارە (٩٨٣-٩٨٤) (تمام المنة).